

Fikri Mülkiyet Hakları ve Genel İnovasyon Teorisi Çelişkisi: Bilginin Doğası Üzerinden Bir Değerlendirme

Barış YAŞAR*

Öz

Teknolojik gelişmelerle ürün yaşam döngüsünün kısaldığı günümüzün son derece rekabetçi ortamlarında, endüstriler için sistematik bir yenilik yapma arzusu ve eylemi kritik önem taşımaktadır. Bu arzuyu gerçekleştirmenin yolu ise inovasyon faaliyetleri ve belirleyicilerinin daha iyi anlaşılması ve kontrol edilmesinden geçmektedir. Yenilik yaratan bilginin üzerine kurulan koruma kalkanı olarak fikri mülkiyet haklarının (burada bilimsel bilgiyi ilgilendiren patent hakkı ifade edilmektedir) da inovatörün haklarını koruduğu için sürdürülebilir bir inovasyonu desteklediği iddia edilmektedir. Bu iddia iktisadi açıdan haklı bir çıkış noktasına sahip olmakla birlikte bilgi (teorik veya teknik olarak bilgiyi ayrıştırmadan bütün bilgi türlerine gönderme yapılmaktadır) üzerinde kurulan dayatmacı bir kontrol mekanizmasının bilginin doğal yapısıyla çelişki göstereceği ortadadır. Kısa vadede inovasyonu teşvik eder görünmekle beraber uzun vadede tam tersi bir etki yapmakta ve sadece kişisel çıkarları gözetmekte olduğu savunulmaktadır. Bunu yaparken de bilginin ve inovasyonun işleyiş mekanizmalarına temel bir bakış açısıyla yaklaşip günümüzde oluşturulan politikaların nasıl bir çelişki arz ettiğini gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fikri Mülkiyet Hakları, Bilimsel İlerleme, Bilgi Birikimi, İnovasyon, Toplumsal Geliştirme.

Received/Gönderim: 20.11.2023 – Accepted/Kabul: 17.01.2024

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, E-mail: baris.yasar111@gmail.com, ORCID: 0009-0006-1188-2661.

Contradiction Between Intellectual Property Rights and General Innovation Theory: An Evaluation Through the Nature of Knowledge

Bariş YAŞAR

Abstract

Highly competitive business environments where product life cycles are shortened by technological advancements, there exists a critical need for industries to have a systematic desire and action towards innovation. Achieving this desire necessitates a better understanding and control of innovation activities and determinants. It is claimed that intellectual property rights, serving as a protective shield built upon innovative knowledge (here referring to patent rights concerning scientific knowledge), support sustainable innovation by safeguarding the rights of innovators. While this claim has a valid economic standpoint, it is evident that an authoritative control mechanism imposed on knowledge, without distinguishing between theoretical or technical knowledge and referring to all types of knowledge, contradicts the natural structure of knowledge. In doing so, this essay aims to provide a fundamental perspective on the mechanisms of knowledge and innovation and to demonstrate the contradictions inherent in current policies.

Keywords: Intellectual Property Rights, Scientific Progress, Knowledge Accumulation, Innovation, Social Development

Giriş

Fikri mülkiyet hakları örneklerinin tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte bunlar kurumsal yaklaşımlar olmayıp iktidarların çıkarlarına göre şekil alan istisnai uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz fikri mülkiyet hakları etrafında gelişen farklı yaklaşımlar kısaca; toplum yanlısı, toplum karşıtı ve toplumsal olarak tarafsız mekanizmalar olarak kategorize edilebilir. Bu mekanizmaların ve davranışların geliştirilmesinde tarihsel ilerlemenin rolü nedir? Bu sorunun cevabını bulmak amacıyla tarih sahnesinde önceleri tekel olarak ortaya çıkan sonradan fikri mülkiyet olarak şekillenen bu kavramın daha iyi anlaşılması için fikir ve mülkiyet kavramlarını ayırıştırıp teker teker ele almak elzemdir.

Geleneksel anlamda mülkiyet kavramının tarih sahnesine çıkışı tarih öncesi dönemlere kadar gitse de kesin olan bir şey vardır ki, o da mülkiyetin somut nesnelere üzerinde iddia edilebilen bir kavram olmasıdır. Dünyadaki kaynaklar sınırlıdır. Sahipsiz sınırlı kaynakların heba edilmeden daha etkili şekilde kullanılması için mülkiyetin gerekli olduğu varsayılır. Bu çok rasyonel iktisadi bir açıklamadır, keza iktisat kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçları karşılama bilimidir. Kıt kaynaklar üzerine yapılan rasyonel açıklama kaynaklar sınırsız olduğunda da geçerli olmalı mıdır? Somut nesnelere üzerindeki sınırların fikri oluşumlar üzerinde olduğunu söylemek pek doğru değildir, çünkü fikirler doğaları gereği paylaşıldıkça eksilmezler aksine paylaşılıp etkileşime girdikçe gelişip çoğalırlar. Bu çalışma bilimsel ilerlemeyi desteklemekle gerekçelendirilen ve somut nesnelere üzerinde kurulan geleneksel mülkiyet kavramının bir devamı niteliğinde olan fikri mülkiyet

haklarının, bilginin doğasıyla uyumlu olmadığı gibi bilgiyi sınırlayarak kısırlaştırıp arzu edilenin tam tersi bir etki yaptığı anlatılmaktadır.

Mülkiyetten Fikri Mülkiyete

Eşya üzerindeki (günümüzde fikirlerin üzerinde de bulunan) hakların en güçlüsü sayılan mülkiyet, günümüz hukuk terminolojisinde daha çok Roma hukuku temeline dayanan ve bazı Batı dillerinde “property” (propriété) kelimesiyle karşılanan hakkı ifade eder. İslâm hukukunda bu anlamda mülkiyetin tek kelimelik bir terim karşılığı olmamakla birlikte fıkıh literatüründe aynî hakları belirtmek üzere kullanılan “milk”, Batı hukukundaki mülkiyet hakkını da kapsayan bir üst kavram olup bu anlamda mülkiyet “milkü’l-ayn ve’l-menfaa, el-milkü’l-kâmil, el-milkü’l-mutlak, el-milkü’t-tâm” terimleriyle ifade edilir (Hacak, İslam Ansiklopedisi, 2020). Sözlükte karşılığı “bir şeye sahip olmak, bir nesne üzerinde tek başına ve doğrudan hâkimiyet kurmak; güç, iktidar” gibi anlamlara gelen milk (melk, mülk), fıkıh literatüründe mutlak aynî hak olan mülkiyet yanında sınırlı aynî hakları da (irtifak, rehin vb.) ifade eden bir terimdir. Milk tanımlarında “başkalarının hâkimiyet alanından çıkarılmış, hak sahibine özgü yetki sağlama” (ihtisâs hâciz) unsurunun vurgulandığı, dolayısıyla bu kavramın eşya üzerinde doğrudan hâkimiyet temin eden ve herkese karşı ileri sürülebilen hakları belirttiği görülür; bu yönüyle milkin/mülkün Kara Avrupası hukuk sistemindeki aynî hak terimine karşılık geldiği söylenebilir (Hacak, 2020).

Mülk kelimesinin ifade ettiği egemenlik, hâkimiyet güç ve iktidar gibi anlamlardan yola çıkarak “Adalet Mülkün Temelidir” deyişinde de olduğu gibi tarihsel olarak mülk, devlet kelimesiyle eşdeğer kullanılmıştır. Bundan

dolayıdır ki mülkiyetin kökenini devletlerin kökeniyle ilişkilendirmek olgunun temeline inmek için gereklidir. Thomas Hobbes'un da dediği gibi:

"...Mülkiyet devletin kuruluşuyla başlar ve dahası insanları ahitlerini ifa etmeye eşit olarak zorlayacak ve terk ettikleri evrensel hakkı telafi etmek üzere karşılıklı sözleşmeyle edindikleri mülkiyeti koruyacak bir zorlayıcı güç gereklidir ve devletin kurulmasından önce böyle bir güç yoktur. Bu, okullardaki adalet tanımından da anlaşılabilir: adalet herkese kendisinin olanı sürekli olarak vermek iradesidir. Bu nedenle, kendisinin olanın, yani mülkiyetin, olmadığı yerde, adaletsizlik de yoktur ve kurulmuş bir zorlayıcı gücün, yani, devletin olmadığı yerde de, mülkiyet yoktur; herkes her şey üzerinde hak sahibidir: dolayısıyla, devletin olmadığı yerde, adalete aykırı hiçbir şey yoktur. Adaletin doğası, geçerli ahitlere uyulmasıdır: fakat ahitlerin geçerliliği, insanları onlara uymaya zorlayacak bir devlet gücünün kurulmasıyla başlar ancak: ve mülkiyet de o zaman başlar..." (Hobbes, 2007).

Mülkiyet nedir sorusuna "mülkiyet hırsızlıktır." diyen Fransız filozof Proudhon'un, (Proudhon, 2010) temel çıkış noktası da tam olarak buradaki "zor" dur. Mülkiyetin kökeninin zora dayanması bir nevi haydutlukla eşdeğer görülerek hırsızlık ithamında haklı olsa da mülkiyetin insanlık tarihine kattığı pek çok faydanın olduğunu yadsıması açısından keskin bir duruş sergilediğini belirtmem yanlış olmasa gerekir. Mülkiyetin çıkış noktası zorun odaklandığı egemen iktidar olsa da zamanla özel mülkiyet vasıtasıyla kişiler ve egemen iktidar arasında bir güç paylaşımı süregelmiştir. Roma İmparatorluğu, güçlü bir emperyal devlet ile güçlü özel mülkiyetin birleştiği bilinen tek örnektir. Sık sık gerilimler yaşansa da bu güçlü ortaklık Roma İmparatorluğu'nda "imperium" ve "dominium" kavramlarıyla ifade edilir. Dominium kavramı özel mülkiyete uygulandığında özel, kişiye mahsus mülkiyeti ve onunla

bağlantılı güçleri, imperium ise yönetme yetkisi olan belli sivil yüksek adliye memurlarını ve en sonunda imparatoru tanımlamaktadır (Wood, 2016).

Devlet ve kişiler arasında güçlü özel mülkiyette dayanan iki güç merkezinin varlığı, emperyal yönetimin büyük ölçüde mahalli özyönetime sahip mülk sahibi sınıflara dayanması nedeniyle güçlü Roma İmparatorluğu'nda bile iktidar gücünü parçalama eğilimi yaratmıştır. Nihai olarak bu eğilim galip gelmiş Roma İmparatorluğu parçalanmış geriye köylülerin toprak sahiplerine kişisel olarak bağımlı oldukları bir yapı miras bırakmıştır. Bir bakıma kamusal otorite özelleşmiş, feodal "iktidar parsellenmesi" gerçekleşmiş; kamusal işlevler, mahalli Lordlar ve başka bağımsız güçlere devredilmiştir. Devredilen kamusal güç aynı zamanda sahiplenme gücünü yani zora dayanan mülkiyet hakkını da ihtiva ediyordu. Yani üreticilerin topraklarına sahip olarak akabinde doğal olarak toprak sahiplerine siyasi ve yasal bağımlılık içinde toprakları işleyen köylülerin emeklerine, artı-değerine, rant ya da aynı olarak el koyma hakkını veriyordu. Daha iyi bir terimin yokluğunda, çok tartışılan feodalizm ya da "feodal toplum" kavramını burada özel mülkiyeti, tarihsel olarak özgün biçimlerde kamusal güce bağlanmış olan Batı'da iktidarın belirli bir biçimde parsellenmesi için kullanabiliriz. Bu açıdan bakıldığında Orta Çağ'ın sınırları kabaca bu belirgin oluşum ve bunun çöküşüyle çizilmiştir (Wood, 2016).

Roma hukukunda mülkiyet, yasanın sınırları dâhilinde kişinin kendi malını kullanma ve istismar etme hakkı olarak tanımlanır (jus utendi et abutendi re suâ, guatenus juris ratio patitur). İstismar (abutendi) kelimesi, anlamsız ve ahlaksız istismarı değil, yalnızca mutlak etki alanını ifade ettiği vurgusuyla gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Bu vurguyu yapmak ise

mülkiyetin karanlık tarafını örtmek için yapılmış ama hem engellemediği hem de bastıramadığı sahip olma çılgınlığına karşı yetersiz kalmıştır. Yani bu mülkiyet tanımı içerisinde mal sahibi, isterse, ekinlerinin ayaklar altında çürümesine izin verebilir, ağacını yakabilir, bağıcı çöle çevirebilir ve bu tanım içerisinde bunlar istismar sayılmaz. Yani mülkiyet temelinde kullanım ve kötüye kullanım zorunlu olarak ayırt edilemez (Proudhon, 1890). Hem zora dayanması hem de suiistimal edilebilir olması sebebiyle mülkiyet hakları doğal hukuk çerçevesinde sürekli rasyonelleştirilmeye çalışılmıştır.

“Bir bütün olarak insanlar yeryüzüne ve yeryüzündeki daha aşağı varlıklara ortaklaşa sahip olsalar da, her insanın kendi şahsında mülkiyeti (=kendisinin sahibi) vardır; bu kendinden başka kimsenin hakkı olmayan bir şeydir. Vücudunun ve ellerinin emeği kesinlikle ona ait diyebiliriz. Dolayısıyla, doğanın sağladığı ve doğada var olan durumdan bir şey aldığında, emeğini onunla karıştırır, böylece kendisine ait bir şeyi ona katar ve bu şekilde onu kendi mülkü haline getirir. O, eşyayı doğada var olan ortak durumdan çıkarmıştır. Böylece kişinin kattığı emek yoluyla ortaya çıkan durum sebebiyle diğer insanların ortak hakkını dışlar: çünkü bu emek şüphesiz emekçinin mülkiyetindedir, dolayısıyla diğer hiçbir insanın, emeğin katıldığı herhangi bir şey üzerinde hakkı olabilir -en azından başkaları için ortak olarak yeterince ve aynı derecede iyi kaldığında.” (Locke, 1821).

John Locke'a göre, insanlar doğadaki kaynakları kullanarak üretken kapasitelerini ortaya koyarlar ve bu sayede değerli nesnelere ve hizmetler üreterek ihtiyaçlarını karşılarlar. Locke, bu yaratıcılığın ürünü olan mülkiyeti, işçilik ideali kapsamında dağıtıcı bir adalet anlayışına entegre etmiştir. Ona göre, insanlar üretken kapasitelerini birleştirdikleri kaynakları adil bir şekilde elde ettikleri sürece, mülkiyet haklarına sahip olmalıdırlar (Shapiro, 1991). Locke'un tanımının temelinde yatan varsayımlar, klasik işçilik idealiyle ilgilidir ve bu ideal teolojik bir temele dayanır. Locke, Tanrı'nın dünyayı

insanlığa iki temel kısıtlamayla ortak kullanma izni verdiğini savunur: İlk olarak, kaynakların boşa harcanmaması ve ikincisi, diğer insanlara engel olmadan her bireyin ortak kaynakları kendi mülkiyeti için kullanabilmesi için "yeterli ve iyi" kısıtlamasına tabi olması (Shapiro, 1991). Locke'a göre, insanlar Tanrı tarafından yaratılanlar arasında özeldir çünkü insanlara kendi haklarını yaratma yeteneği verilmiştir. Doğa yasası, insanın belirli sınırlar içinde yaşamak için ilahi buyruklara tabi olduğunu belirtir; ancak bu sınırlar içinde, insanlar tanrısal bir şekilde hareket edebilirler: *"Yapıcı (yaratıcı) olarak insan... benzer bir yaratıcının bilgisine ve kasıtlı eylemlerinde doğal bir hakka sahiptir."*

Doğal kanunu ihlal etmediğimiz sürece, yarattığımız nesnelere Tanrı'nın içimizde durduğu gibi aynı ilişki içindeyiz; onun bize sahip olduğu gibi biz de onlara sahibiz (Tully, 1982). Bu tanrısallığın yaratma sürecine benzeyen İşgücü İdealinden kaynaklanan mülkiyet ve sahiplik tanımı daha sonra Marx tarafından sekülerize edilmiştir.

Klasik liberalizmin öncüsü olan Locke, insan doğasının akıl ve hoşgörü ile karakterize edildiği inancını taşıyordu. Locke, doğal hukuk durumunda bir başına savunma hakkının yeterli olmadığını varsaymış, bu nedenle bir toplum haline gelerek insanlar, idare organlarının yardımıyla çatışmaları medeni bir şekilde çözmek için bir sivil toplum kurmuştur. Benzer şekilde Neoklasik teori, bireysel çıkar, hazcı rasyonalite ve denge durumları arayışı olarak kategorize edilebilecek birkaç temel önermeden hareket eder (Hahn, 1984). Daha sonra, eski ve modern toplumun çeşitli özelliklerini açıklama iddiasında olan ayrıntılı yapılar geliştirilir. Mülkiyet hakları ve piyasalar da bu çerçevede geliştirilmiş çok yönlü ve karmaşık yapılardır.

Rasyonel, çıkarıcı, faydayı (gelir veya zenginlik) maksimize eden bireylerin kendilerine avantaj sağlamaya çalıştıkları mülksüz bir toplum varsaydığımızda insanların gereksinimlerini karşılayacak temel bir kaynak örneği arazi herkes tarafından ortak olarak kullanılır. Hedonistlik rasyonalitenin beklenen sonucu olarak fayda maksimize eden her birey, kaynağı rasyonel bir kolektif karar verme sürecinin teşvik edeceği seviyenin ötesinde (daha fazlasını) kullanmak ister. Kaynak aşırı kullanılır ve her birey diğerlerine dışsal maliyetler yükler. İşte buna “ortak mallar trajedisi” denmektedir. Bu trajedinin olağan çözümü, müştereklerin (kamusal, ortak malların) özelleştirilmesidir. Müştereklerin özelleştirilmesiyle, bireyi (veya aileyi) maksimize eden her kamu hizmeti, kaynağı en iyi şekilde veya verimli bir şekilde kullanmak için bir motivasyona sahip olur çünkü herhangi bir verimsizlik yalnızca o mal sahibi için bireysel fırsat maliyetleri (kayıp gelir) yaratır ki kişi bu kayıptan sakınacağı için sorun çözülür. Uzmanlaşmanın hiçbir avantajı olmadığı varsayılırsa, kendi kendine yeten, azaltılmamış mülkiyet hakkına sahip her otarşik hane, maliyetlere göre tüketilen mallardan kazanılan bireysel fayda hesaplamasıyla belirlenen kendi kendine yeterli bir üretim düzeyi sağlar. Toplam gelir, önceki senaryodan daha fazladır ve her birey daha iyi durumdadır. Dahası, her hane diğer tüm hanelerden bağımsız olarak faaliyet gösterir ve bu nedenle olası herhangi bir sosyal bağdan bağımsız olarak faaliyet halindedirler. Daha iyi anlaşılması için örneklendirmek gerekirse, vücudumuzdaki hücrelere benzetebiliriz bu otarşik haneleri; herkes kendi ihtiyacı çerçevesinde ihtiyaçlarını maksimize ederken kayıplardan da sakınmaları akla yatkın gelmektedir fakat vücut bütünlüğü açısından bu hücrelerin bağımsızlığı kendi içerisinde bir çelişki teşkil etmektedir hatta ve

hatta bütünden bağımsız olan hücrelerin davranışları tıp literatüründe kanser olarak tanımlanmaktadır (Cancer Research Society, 2023). Bu birbirinden bağımsız olarak oluşmuş bir grup arasında kendi kendine yeten küçük üreticilerin diğerlerinden bağımsız olarak hareket etmesi; Neoklasik özgürlük anlayışıdır, iktisat literatüründe nadiren tanımlansa da aslında bu noktaya kadar inmektedir. Kişi sosyal kısıtlamalardan -diğerlerinin davranışlarından- bağımsız olduğu ölçüde özgürdür. Mükemmel bağımsızlık, mükemmel (neoklasik) özgürlüktür (Henry, 1999).

Yukarıda bahsedilen otarşik yapıların (birey-aile) her birinin aklında bir fayda maksimize etme hedefi olsaydı, belirli koşullar altında özerk bir bireyin ne yapacağını hayal edilmesi çok da zor değildir. Doğrusunu söylemek gerekirse, yukarıdaki hayali başlangıç konumunun bir ekonomiyi tanımladığını söylemek de pek mümkün değildir. Ya da kendi kendine sahip olan, kendi kendini üreten çok sayıda ekonomiden söz edilebilir (hücre örneğindeki her hücrenin bir vücut olması gibi). Yalnızca bireyler (veya aileler) vardır ve bireyler arasında karşılıklı bağımlılık yoktur ve ekonomi bireydir (Menger, 1963) topluluk bir “kurgudur” ve toplumun çıkarları, bireylerin çıkarlarının toplamından başka bir şey değildir (Bentham, 2000).

Bu modelin neoklasik kıtlık anlayışını içerdiği açıktır (Walras, 1986). Asgari olarak, insanların ihtiyacı olan biyolojik geçimi oluşturan ürünleri üretmek gereklidir. Ortak malların bireysel faydayı maksimize edenlerin taleplerini karşılamada yetersiz olduğu varsayıldı (ortak malların trajedisi), bu nedenle arazi kıt olduğu için özelleştirildi ve özel mülkiyete temel oluşturuldu. Ancak bireysel mülk sahipleri, ihtiyaç duyulan her şeyi üretmek için çalışmalıdır ki mülk sahibi olmayanlar da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilsin. O

halde toprak ve emek, iki orijinal kıt kaynaktır ve özel mülk sahipleri, kendi fayda gereksinimlerini karşılayan bir çıktı düzeyine izin vermek için bireysel emeklerini boş zaman ve çalışma arasında dağıtmalıdır. Mülkiyet sahibi olmayanları da hesaba katınca artık verimli kendi kendine (otarşik) yeterli üretim varsayımının geçerli olmadığını görüyor ve bir kenara bırakıyoruz. Ölçeğe göre artan getirilerin tamamı kullanılmaz ve kendi kendine yeterlilik fazlasının üretilmesini engeller ve kayıp çıktı (gelir) anlamında fırsat maliyetlerini ifade eder. Her bireyin etkileşimi uzmanlaşma ve mübadele avantajlarının gerçekleşmesini sağlar. Uzmanlaşma, ölçek ekonomilerinden yararlanmaya izin verdiği için, bireysel üretim ve toplam çıktı artar. Her hane, aynı fikirde olan diğer rasyonel fayda maksimize edicilerin de kendi fazlalarını piyasaya getireceği varsayımına göre takas için uygun olacak bir fazla üretir. O halde pazar, basitçe, malların farklı kullanım değerlerine sahip mallarla mübadele edildiği mekanizmadır. Bu noktada, esasen bir takas ekonomisi olan mal değişimini kolaylaştırmak için bir araç olarak para icat edilir. Para, değiş tokuşla ilgili işlem maliyetlerini azaltarak, takasla ilgili zorlukların üstesinden gelinmesini sağlar.

Ekonomi basitçe mübadeledir ya da mübadele ilişkilerine giriş, bir ekonomi tarihine giriştir (Jevons, 1888). Artık her birey başkalarının davranışlarına bağımlı hale gelir. Bu, (yukarıda tanımlandığı gibi) özgürlükte bir azalmayı temsil etse de ticaretten elde edilen kazançlardan kaynaklanması beklenen gelir artışı tarafından telafi edilir. Ayrıca bu, bir değişim ilişkisine girmenin gönüllü olması gerektiği anlamına gelir. Bir kişiyi mübadele ilişkisine dâhil etmek için zorlama uygulanırsa, mübadeleden kaynaklanan gelirdeki artışın bağımsızlık kaybını telafi etmediği anlamı çıkar. Durumu konumuza

uyarlayacak olursak kendi başına yeterli bireysel çabaların ekonominin temellerini oluşturduğu savı mübadele ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla geçersiz olduğu gibi, bilimsel ilerlemelerde bireylerin katkısı inkâr edilemez bir zemin sağlasa da bilim tarihi göz önünde alındığında bireylerin etkisinin bireyler arası bilgi mübadelesi neticesinde ortaya çıkan bilim olgusunun yanında göz ardı edilebilecek bir oranda olduğu kabul edilmelidir. Bilgi de para gibi durduğu yerde bir anlam ifade etmez, onun fonksiyonu mübadele edildiğinde ortaya çıkan ilişkinin çıktısıyla anlam kazanır.

Locke'un emek temelinden yola çıkarak açıkladığı mülkiyet hakkı tartışmalarına Karl Marx da aynı şekilde yaklaşarak, mülkiyeti emek temelinde ele alıp inceler. Diğer taraftan Marxist emek teorisi Locke'un teorisinden daha kapsamlıdır. Marx, emeği yani iş yapma kapasitesini, emek gücü ile fiziksel çalışma eylemi olan emek olarak ayırdı. Emeği, emek gücünden (Arbeitskraft, labor-power) ayırması, soyut insan emeği ve toplumsal olarak gerekli emek süresi kavramlarını ve bunlardan yola çıkarak emeğin sermaye tarafından sömürülmesi teorisini geliştirdi. Marx, emek gücünü seküleştirerek ve onu dinamik bir tarihsel değişim teorisine yerleştirerek radikal bir şekilde dönüştürmesine rağmen, işçilik idealinin temel mantığına dokunmayıp aynı şekilde devam ettirdi. Emeği, emek gücünden ayırması, soyut insan emeği ve toplumsal olarak gerekli emek süresi kavramlarını ve bunlardan yola çıkarak emeğin sermaye tarafından sömürülmesi teorisini geliştiren Marx, emeği tanrı yaratımından koparsa ve onu dinamik bir tarihsel değişim teorisine yerleştirerek radikal bir şekilde dönüştürse de işçilik idealinin temel mantığına bağlı kaldı.

“Emek, ancak, toplumsal emek olarak, zenginliğin ve kültürün kaynağı olur”, ya da aynı anlama gelen: “ancak toplum içinde ve toplum tarafından”.

Bu önerme, tartışma götürmez şekilde doğrudur, çünkü yalıtılmış emek (bunun maddi koşullarının gerçekleşmiş olduğunu varsayarsak), kullanım-değerleri yaratabilirse de, ne zenginlik, ne de kültür yaratabilir.

Şu önerme de aynı şekilde tartışma götürmez:

“Emeğin toplumsal olarak gelişmesi ve böylece zenginlik ile kültürün kaynağı olması ölçüsünde, işçiler arasında yoksulluk ve perişanlık, işçi olmayanlar arasında zenginlik ve kültür gelişir.” (Marx, 1875).

Emek gücü kavramını getirerek emeği toplumsallaştıran Marx yalıtılmış emeği de kullanım değeri yaratabilse de ne zenginlik ne de kültür yaratamayacağını belirtir. O halde hem Marxist hem de neoklasik geleneklerde, işçilik ideali, hem teolojik kökenlerini hem de başlangıçta bağlantılı olduğu emek değer teorilerini çoktan geride bırakarak tartışmaların temelinde kalmaya devam etti. Yine de seküler biçiminde, işçilik ideali iki ana kavramsal zorluk türüyle karşı karşıya kaldı. Birincisi, kişinin genlerindeki ve içine doğduğu koşullardaki şansın, insanların ne tür üretken kapasiteler geliştirdiği ve geliştirebileceği konusunda önemli roller oynadığıdır. Bu koşullar altında ortaya çıkan eşitsizlikler, işçilik idealinin mantığındaki emek kaynaklı eşitlik fikriyle derinden çelişiyor gibi görünmektedir. İkincisi, kişi eşit derecede sıkı çalışıyorsa, ancak biri daha etkili doğal kapasitelere veya daha iyi beslenmiş kapasitelere sahip olduğu için iki kat daha üretkense, daha derin bir anlamda, onun yaptığı işi değil, üstün genetik veya beslenme şansının etkisi gibi görünür. Birincisindeki doğal kapasiteden ya da ikincisindeki sosyal

durumdan kaynaklanan farklılıkların izi nihayetinde Tanrı'nın iradesine kadar sürülebiliyorsa, bunların haksız görünmesine ya da etkilerini ortadan kaldırmanın insan toplumunun sorumluluğunda olmasına gerek yoktur (Tully, 1982). O yüzden bu farklılıklar seküler işçilik anlayışlarına atıfta bulunularak düşünüldüğünde, ahlaki açıdan tartışmalı hale gelmeleri kaçınılmazdır ve çözülmesi gereken ekstra sorular ortaya koyar.

Toparlamak gerekirse mülkiyet hakları bu iki ana ekseninde süregelmektedir **faıdacılığın** başını çektiğı mülkiyet hakları savunucuları ile **eşitlikçilerin** başını çektiğı mülkiyet hakları karşıtlığı. Fikri mülkiyet hakları da tıpkı mülkiyet hakları savunucuların maddi nesnelere üzerinde, kişilerin hak iddia etmelerini savundukları gibi hatta işgücü idealinin daha da somutlaştırılmış hali denebilecek kişinin doğrudan zihinsel ürünü olan entelektüel çıktılarının korunma altına alınmasının faıdacılık ve eşitlikçilik ikileminde serbestleştirilmesi veya kontrol edilmesi şeklinde tezahür eder.

Fikri mülkiyet haklarının temel mantığı, fikirleri geliştirenlere tanınan hak sahipliğiyle fikirlerin geliştirilmesini ve topluma açıklanmasını teşvik ettiğinin varsayılmasıdır. Bir buluş ifşa edildiğinde genellikle kolayca taklit edilebilir. Fikri mülkiyet korumasının yokluğunda, bir mucit veya şirket, taklitçilerin pazara hızla girdiğı ve ekonomik getirisini azalttığı bir durumda bir buluş geliştirme ve sunmaya yatırım yapmaktan kaçınır. Bu istenmeyen kaçınmayı engellemek için bilgi yaratma girişiminin hukuken güvence altına alınmasına ihtiyaç duyulur. Ayrıca, geliştirme maliyetlerine katlanmadıkları için taklitçiler, mucide göre daha üstün bir finansal konumda olurlar. Bu durumda, bir bütün olarak topluma geri dönüş potansiyel olarak büyük olsa bile, mucitler açısından yeni araştırmalara yatırım yapmak için fikri mülkiyet

haklarının yokluğu destekten ziyade caydırıcı olabilir. Öte yandan bir buluşun aşırı korunması, sonraki yenilikleri ve bilginin yayılmasını caydırabilir, çünkü bazı durumlarda mucit tarafından talep edilen ekonomik rantlar çok yüksektir ve diğerlerinin ilerleyici fikirlerine ket vurabilir. Bu sebeple oluşturulacak politikalarda izlenecek olan yolun belirlenebilmesi aşamasında inovasyonla fikri mülkiyet hakları arasındaki ilişkiyi anlamamız gerekir.

Fikrin Çıktısı Olan İnovasyon

İnovasyon veya yenilik iktisadi anlamda, kuruluşların yeni pazarlara girmelerini ve yerleşik pazar liderlerine meydan okumalarını sağlayan “oyunun kurallarını” dikte etme ve değiştirme yeteneği olarak tanımlanabilir (Brown & Eisenhardt, 1995). Doğası gereği yeniliğin kendisi geleneklere karşı bir isyan biçimidir (Rosenberg & Birdzell, 1986). Yani adından da anlaşılacağı üzere yeni eski olmayandır ve eskiyi devirip yenileyendir. Yeniliklerin yayılma hızı ile fikri mülkiyet koruması arasında ters orantısal bir ilişki mevcuttur. Bu da eski ve yeni ilişkisinden kaynaklanır fikri mülkiyet mevcut eski bilgiyi korur onun içindir ki yeniliğe kapı aralaması ontolojik olarak pek mümkün değildir.

Girişimciler zaman geçtikçe sürekli olarak üretim yöntemlerinde yaşadıkları sorunları çözmek veya daha etkili çıktılar elde etmek için belli başlı iyileştirmeler yaparlar. Kimi girişimciler diğerlerinden daha etkilidir ve her sektörde yenilikleri ilk yapan bazı inovatif firmalar bulunur, geri kalanlar ancak rekabetin baskısı ile bunu yapmak zorunda kaldıklarında (inatla muhafazakâr olanlar veya yeni yöntemlerin gerektirdiği yatırımları yapmak için fon toplayamayanlar) inovatörleri takip ederler. Bu yeniliklere inatla direnenler ise sonunda işsiz kalırlar ve ekonomideki yerleri başkaları tarafından işgal edilir. Yeni yöntemlerin ekonomi genelinde yayılma hızı

kısmen sermaye mallarının fiziksel ömrüne bağlıdır. Eskimiş donanımlar değiştirildiğinde, kurulan yeni sermaye malları, girişimcinin erişebildiği en son cihazlardan oluşur. Üretim süreçlerini hızlandırıp iyileştirerek işletme maliyetlerinden tasarruf sağlayan yenilikler (gizli tutulmadıkça veya ilk keşfedenler tarafından alınan patentlerle korunmadıkça) çok hızlı bir şekilde yayılır, çünkü devam eden işlerde kullanılan sermaye malları, üretim devam ettikçe sürekli olarak değiştirilir. Sektörün rekabet baskısı altında eskiyen donanımların maliyetler üzerinde arttırıcı etkisi olduğu için bu yenilenme faaliyeti bir rutin haline gelip firmalar arasında bir oyun teorisi çerçevesinde stratejik olarak rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla kullanılır. Belirli bir endüstrideki bir fabrika donanımlarının kârlı ömrünün on yıl olduğunu varsayarsak, dokuz yıllık bir fabrika ömrünü tüketmeye yakın en yüksek maliyetlere ve en düşük kar oranlarına sahiptir demektir. Son yıl, son on yılda yapılan tüm iyileştirmelerle yeni bir fabrika veya ekipman ile değiştirilir ve dokuz yıl sonra yine yüksek maliyetli bir tesis olur ve döngü bu şekilde devam eder. Bunun yanında ve her yıl sektöre yeni ve inovatif tesislerin girişiyle rekabet avantajını kademeli olarak kaybedecektir.

Yeniliklerin yayılma hızı çok hızlı olduğunda, inovatif girişimciler yapılan inovasyonlardan çok az fayda sağlar, çünkü daha düşük maliyetlere sahip olmaktan kaynaklanan fazla kar ortaya çıkmaz çünkü taklitçiler tarafından yeniliklere hızlıca adaptasyon sağlanır ve kolayca rekabet edilir. Ekipmana yapılan ağır bir yatırımda somutlaştırılması gereken yeni bir fikri olan bir inovatif girişimci, bir ikilemin eşiğindedir. Yatırımı amorti etmeye ve üstüne en azından belli bir miktarda kâr oranını sağlamaya emin olmadıkça fikrini hayata geçirmek istemez. Diğer girişimciler yakında daha da iyi tesisler

kurarlarsa, bu tesisin yüksek verimli dönemi kısa olacak ve ömrü boyunca toplam getirisi yetersiz kalacaktır. Diğer taraftan rakipleri buna eşdeğer bir inovasyona giderlerse, maliyetlerin düşmesinden yararlanamadan fiyatlarda bir düşüş yaşayacaktır. Bu durumda inovasyonu kimsenin yapmamasını eğer biri yapacaksa da kendisinin yapmasını tercih ederdi. Bu, patent paradoksu diyebileceğimiz şeye yol açar (Robinson, 2016). Patent, orijinal yatırımcı gerekli yatırımı teşvik edecek yeterli kârı geri kazanmadan önce yeni yöntemlerin/inovasyonların yayılmasını önleyen bir araçtır. Patent sisteminin gerekçesi, teknik ilerlemenin yayılmasını yavaşlatarak, yayılacak daha fazla ilerleme olmasını sağlamasıdır. Patent sistemi, oyunun kapitalist kurallarına en büyük karmaşıklıklardan bazılarını dâhil eder ve birçok olağandışılığa yol açar. Kökeni bir çelişkiye dayandığından, ideal olarak yararlı bir patent sistemi diye bir şey olamaz ve belirli durumlarda olumlu etkileri olsa bile, genel etkisi denge üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaya, gereksiz yere ilerlemeyi engellemeye mahkûmdur. Birçok üretim hattında yasal patentler önemsizdir ve aynı temel paradoks, ilerici firmalar tarafından “know-how” ın fanatik bir aç gözlülükle korunması şeklinde tezahür eder (Robinson, 2016).

Joan Robinson’un cümleleriyle ifade edilen ve “Patent Paradoksu” olarak adlandırılan bu çelişkiyi şu şekilde sadeleştirmek mümkündür. Patent; yeniliği yapan bir mucidin ya da şirketin, bu buluşu gerçekleştirene kadar, harcamış olduğu emek ve sermaye maliyetini karşılamak ve üzerine yeterli bir getiri elde etmek için buluşun yaygınlaşmasını önleyen ve sahibine bu buluşu kullanma hakkını veren hukuki bir ayrıcalıktır. Öte yandan bu sistemin çelişkisi ise bir taraftan patentle korunan yenilik/iyileştirme/inovasyon alanlarında teknolojik yeniliğin yaygınlaşma alanını daraltıp hızını

yavaşlatırken, diğer taraftan bu sistemin ilerlemeyi yaygınlaştırarak daha fazla teknolojik yeniliğin bulunmasını teşvik edeceği argümanına dayanmasıdır.

Kâr odaklı inovasyonların, modern kapitalizmin temel itici güçleri olduğu, Batı Avrupa'nın neden ilk sanayileşen yer olduğunu araştıran Avrupa'daki sanayileşmenin ekonomik tarihi üzerine önde gelen çalışmalardan biri olarak kabul edilen "The Unbound Prometheus" (Landes, 1969) kitabı, sanayileşmenin bir kültürün sosyal düzenini, kurumsal düzenini, tutumlarını, değerlerini ve hükümetini daha fazla teşvik etmek ve barındırmak için önemli ölçüde değiştirdiği daha büyük bir modernleşme sürecinin sadece bir parçası olduğunu savunur. Bu durum ayrıca Smith, Marx ve daha sonra Schumpeter tarafından belirtilmiş olup günümüzde de kabul edilegelmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl, teknolojik ilerlemenin hızının, girişimcilerin ve ticari firmaların yenilik yapma eğiliminin belirleyicilerinin derinlemesine analizlerine de tanık oldu (Dosi & Nelson, 2010).

Yenilik yapma eğiliminin merkezinde yer alan ve fikri mülkiyet hakları çerçevesinde korunmasıyla sahibine fayda sağlayan bilgi, insan toplumlarının örgütlenmesi için her zaman önemli olmasına rağmen, son yıllarda önde gelen iktisatçılar ve sosyal teorisyenler, bilginin yeni bir şekilde önemli hale geldiğini göstermeye çalıştılar. Bahsedilen değişimin ne zaman gerçekleştiği ve bunun ne anlama geldiği, değişimin nasıl karakterize edildiğine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik perspektifte bilgi, üretkenlik ve büyüme üzerindeki etkisi ve teknolojik kapasitesi çerçevesinde önemlidir. Karl Marx ve Joseph Schumpeter erken dönemlerde kapitalizmin teknolojik dinamizme dayandığını varsaydılar (Scherer, 1999), ancak bilginin rolü, 1950'lerde Robert Solow'un çalışmasına kadar neoklasik paradigmanda tam olarak kavranıp

tanınmadı. Solow, yirminci yüzyılın başlarında Amerika’da üretkenlikteki kazanımların büyük bir kısmının emek veya sermaye kullanımıyla ilgili faktörlere değil, kendisinin tanımladığı teknolojik değişiklik ortaya çıkaran bir “kalıntıya” atfedebileceğini savunarak, bilgi ile ekonomik büyüme arasında bir bağlantı olduğunu öne sürdü (Scherer, 1999). Literatürde “*Solow kalıntısı*” olarak bilinen, üretim süreçlerini daha verimli hale getiren yeni makinelerden (yeni teknoloji) yeni yönetim tekniklerine (Fordizm, Toyotaizm gibi) kadar bilgideki bir dizi ilerleme (inovasyon) olarak anlaşılmaya başlandı (Castells, 2010).

Kişilerin katkılarının yanında, inovasyonun beslendiği pek çok kaynak da vardır. Uygulamalı bilimlerdeki gelişmeler gibi bazıları, genellikle kamu laboratuvarlarından ve üniversiteler gibi endüstri dışı kaynaklardan gelir. Bununla birlikte, modern bir ekonomide en azından eşit derecede önemli olan, ticari firmalar tarafından üstlenilen araştırma ve geliştirme harcamaları da dâhil olmak üzere ar-ge faaliyetleridir ki bunlar tüketicilerin ve firmaların değer verdiği yeni ürünler veya üretim maliyetlerini azaltan yeni süreçler geliştirmeye yönelik açık yatırımlardır. Firmalar bu yatırımları yapacaklarsa getiri elde etmeleri gerekir. Bunu sağlamak için geliştirilen patent sisteminin amacı, bireylerin ve firmaların yenilikçi faaliyetlerinden kaynaklanan sosyal getirilerin daha büyük bir kısmını kendileri için toplamalarını sağlamaktır. Patentlerin yenilikler için bir piyasayı kolaylaştırarak böylece yeniliğe yapılan yatırımları daha akıcı hale getirerek ve bilginin yayılmasını teşvik ederek daha fazla yeniliğe yol açabileceği mekanizmayı savunan yaklaşımlar vardır (Arora, Fosfuri, & Gambardella, 2002). Diğer taraftan bazı fikri mülkiyet hakları korumasının genellikle teknoloji pazarlarının gelişimi için gerekli bir koşul

olduğu akla yatkın gelse de, daha fazla korumanın teknoloji için daha iyi bir pazar anlamına geldiğine veya “daha iyi pazarların” “daha fazla yenilik” anlamına geldiğine dair net bir kanıt yoktur.

Bu nedenle, buluşa yatırım yapmak için bir teşvik sağlama, gerekli mali getiriyi himaye etme ile yeni teknolojinin hızlı, yaygın olarak kullanılması arasında gerilim vardır. Her ikisi de teknolojinin ekonomik büyümeye ve sosyal refaha katkıda bulunması için belki de gereklidir. Buradaki esas mevzu ulusların karşı karşıya olduğu politika sorusu, hakların verilmesinin ekonomik maliyetlerinin artan yeniliğin faydalarından daha ağır basmayacağı şekilde, yenilik teşvikleri ile yeni teknolojilerin yayılması arasında uygun dengenin nasıl sağlanacağıdır.

Ancak, özellikle güçlü bir patent sistemi altında, elde ettikleri getirilerin aslında marjinal sosyal ürünü aştığı durumlar vardır (Pigou, 1932). Marjinal sosyal ürün, yeniliğin normalde olacağından daha önce mevcut olması gerçeğiyle ilgilidir. Sıkı patent sistemlerinde bir firmanın katkısı önemsiz olabilir, ancak yine de ödülleri büyük olabilir. Dahası, bir inovasyon, eksik rekabetin olduğu bir endüstride, bir “me-too”¹ inovasyonu ile rakiplerinin karlarının bir kısmını ele geçirerek firmaya yüksek karlar sağlayabilir. Bunlar sadece teorik incelikler olmakla kalmamakta günlük hayatımızda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ilaç endüstrisinde çok sayıda yenilik olduğu gibi bilimsel bilgideki ilerlemeleri kendine mal etmeye yönelik girişimler de hayli fazladır. Örnek olarak, büyük rantlar elde edebileceği patentler alabilmek için göğüs kanseriyle ilgili BRCA genlerini

¹ Me-too ürünü, bir firma tarafından üretilen çok popüler bir ürüne benzeyecek şekilde tasarlanmış başka bir firma ürünüdür.

belirlemede insan genomu projesini kendine mal etmek için acele eden tıbbi teşhis şirketi Myriad'dır (Ingram, 2014). Patentler şirketin kanser olma riskinin yüksek olup olmadığını öğrenmek isteyen herhangi bir kadından sigortasız yoksul birinin ödeyemeyeceği kadar yüksek bir ücret talep etmesine izin veriyordu. Bu durumda net marjinal sosyal getiri negatif, kişisel getirisi ise çok yüksekti. Yıllarca süren yasal çekişmelerden sonra, Yüksek Mahkeme nihayet Haziran 2013'te ya testleri karşılayamadıkları için ya da patentler ikinci bir görüşü engellediği için Myriad'ın insan genleri üzerindeki patentlerini iptal etmiştir. Başka bir örnek de HIV virüsünün bir hücreye giriş yapmak için kullandığı bir hücre yüzeyi reseptörü olan CCR5'in patentini alan Human Genome Sciences Inc.isimli şirket gösterilebilir (Marshall, 2000).

Bir başka konu ise bilginin amaçlanarak elde edilmesinin ne kadar mümkün olduğudur, yani bazen bilgi, üretim ve yatırımın amaçladığından farklı bir yan ürün olarak üretilir. Bu durumda, teşvik sağlamaya çok az ihtiyaç olabilir, şöyle ki siz X bilgisine ulaşmak için yola koyulduğunuzda belli bir süre sonra Y bilgisine ulaşırsınız ve hâlihazırda X bilgisini aramaya devam edersiniz. Bu durumda Y bilgisi sizin hedeflerinizin dışında rastlantısal olarak elde edilmiş olur ve sizin amaçlarınız ile maliyetiniz arasında bir illiyet bağı kurulması pek de rasyonel olmasa gerekir, fakat patent hakları böyle bir ayrımı gözetmediği için başkalarının bu şekilde üretilen bilginin faydalarına erişimini (hususî Y bilgisini arayan çabalar dâhil) azaltabilir. Yine bu durumda patentlerin olumsuz bir sosyal etkisi olabilir. Kısacası patent sisteminin yeni bir bilgi olarak tanımlayabileceğimiz inovasyonu engelleme potansiyeli bilginin sosyal süreçlerle ilişki açısından ele alındığında hayli yüksektir.

Bir üretimin ürünü olan bilginin olağan üretim aşamalarından geçen mallardan nasıl farklı olduğunu sorarak konuya giriş yapmak isabetli olacaktır. Sıradan mallar söz konusu olduğunda, piyasaların verimli olduğu varsayımı vardır ve “mülkiyet hakları”nın tanımı konusunda çok az ihtilaf vardır. Bilgi üretimi söz konusu olduğunda, daha önce gördüğümüz gibi, “fikri mülkiyet hakları” olsun ya da olmasın, özel üretimin verimli olduğuna dair hiçbir varsayım yoktur. Bilgiyle ilgili temel sorun, artık onun kamusal bir mal olmasıdır (bir kişinin veya şirketin edindiği bilgiden başkalarını dışlamak genellikle zordur ve mümkün olsa bile, bunu yapmak verimsizdir), çünkü bir kişinin bilgiye erişimi somut nesnelerin mülkiyetinin aksine diğerlerinin bilgisini veya sahipliğini azaltmaz (Arrow, 2016).

Bilginin kamusal olduğunu ifade eden Jefferson aynı anda birçok kişi tarafından kullanılabilir ve tüketilebilir olan fikirler için fikri mülkiyet verilmesine kesinlikle karşıydı ve şu sözlerle bilginin doğasını tanımlamıştır:

“Doğa herhangi bir şeyi diğerlerinden daha az özel mülkiyete tabi kılmışsa, bu bir bireyin kendisine sakladığı sürece özel olarak sahip olabileceği, fikir adı verilen düşünme gücünün eylemidir; ama ifşa edildiği anda fikirler, kendini herkesin eline geçmeye zorlar ve alan onu veren ondan mahrum bırakamaz. Onun kendine özgü karakteri de hiç kimsenin daha azına sahip olmamasıdır, çünkü herkes fikrin tamamına sahip olur. Benden bir fikir alan, benimkini azaltmadan kendisi bilgiyi alır; mumunu benimkinde yakan, beni karartmadan ışığı alır.” (Jefferson, 1905)².

² “If nature has made any one thing less susceptible than all others of exclusive property, it is the action of the thinking power called an idea, which an individual may exclusively possess as long as he keeps it to himself; but the moment it is divulged, it forces itself into the possession of every one, and the receiver cannot dispossess himself of it. Its peculiar character, too, is that no one possesses the less, because every other possesses the whole of it. He who receives an idea from me, receives instruction himself without lessening mine; as he who lights his taper at mine, receives light without darkening me”

Buna rağmen kamusal tedarikine güvendiğimiz diğer kamu mallarının aksine, birçok yeniliğin hem üretimi hem de finansmanı için özel sektöre yönelim eğilimindeyiz. Buradaki zorluk, özel pazarların böyle bir kamu malının istenen düzeyini ve biçimini sağlamasının nasıl mümkün olacağıdır. Aslında sistemsiz olarak pek de mümkün değildir çünkü verimli rekabetçi piyasalar, kâr peşinde koşan firmaları üretime kaynak yatırmaya motive etmeye yetecek kadar rant akışı oluşturamayabilir (Arrow, 2016).

Uzun bir iktisatçı hattı bu tür teşvikler sağlamak için saf rekabetten ayrılmanın gerekli olduğunu savundu (Smith, Marx, Schumpeter). Bunun neticesi olarak, eğer araştırmanın kamu değil de özel olarak sağlanması söz konusu olursa, araştırma yapanların bazı getirileri kendilerine mal edebilmeleri gerektiği açıktır. Ancak bu türden herhangi bir sahiplenme, bilginin verimli kullanımına bir engel teşkil eder. Patentlerin bir sonucu olarak bilginin yeterince kullanılmamasını Heller, “Ortak Olmayan Malların Trajedisi” (*The Tragedy Of The Anticommons*) olarak adlandırdı (Heller, 1998). Bu terim “Ortak Malların Trajedisi”nin tam tersidir. Ortak malların trajedisi mülkiyet hakları olmadığında bireyleri ortak malların kullanımından dışlamanın imkânsızlığıydı ve sonucunda da kaynakların aşırı kullanılmasına ve verimsizleşmesine yol açmasıydı. Örneğin ortak mal olan meraların aşırı otlatılması ortak malların trajedisine örnektir. Ortak olmayan malların trajedisi ise kullanımının rakipsiz olduğu bilginin sahipliğinin diğer mallardan çok farklı olmasına rağmen aynı geleneksel mülkiyet haklarında olduğu gibi sahip olanın kullanımıyla sınırlandırılırken diğerlerinin kullanımına kapatılarak kısıtlanmış olmasıdır ki, böylelikle de bilgiden elde edilen faydanın en aza indirilerek (sadece sahibine) bir yerde kaynak israfı yapılmasıdır. Ortak

malların trajedisini önlemek için mülkiyet haklarının gerekli olduğunu savunanlar yanılıyordu çünkü bilgi Jefferson'un da dediği gibi "...fikir alan, benimkini azaltmadan kendisi bilgiyi alır; mumunu benimkinde yakan, beni karartmadan ışık alır." cümlesinden de anlaşılacağı üzere karşı tarafı sahipliğini azaltacak bir yapıda bulunmamaktadır.

Düzenleyici mekanizmalar, olumsuz dağıtım sonuçları olmadan da aynı derecede etkili olabilir (Ostrom, Gardner, Walker, & Walker, 1994). Biz de burada mülkiyet haklarının bilimsel ilerleme özelinde oluşan denge sorununa her zaman en iyi çözüm olmadığını savunuyoruz. Uygun mekanizmanın seçimi, büyük ölçüde teknolojinin doğası tarafından belirlenebilir, dahası bazı endüstriler, fikri mülkiyet hakları yerine ticari sınırlara dayanır. Bunun nedenlerinden birincisi, patent almak için, rakipler açısından değerli olabilecek bilgileri ifşa etmesi gerektiği, diğeri ise bazı sektörlerde ilgili bilgilerin çoğunun "zımnı" olması ve bir patent başvurusunda kolayca açıklanamamasıdır. Fikri mülkiyet haklarıyla bile sosyal faydanın maksimize edilemeyeceği bilgi saklama eğiliminin fikri mülkiyet düzenlemelerinin çok ötesinde olduğu ortadadır. Bununla birlikte, firmaların inovasyondan yararlanmasını sağlayan çeşitlilik mekanizmaları, uygunluğun (appropriability)³ meydana gelmesinin tek yolunun fikri mülkiyet hakları olduğu varsayılıyor gibi görünen yenilik üzerinde duran çağdaş literatürün büyük bir kısmında göz ardı edilmektedir.

Aslında, bir yanda genel olarak yaygın şekilde uygun gibi görünen fikri mülkiyet haklarının korunması ile diğeri yenilik oranları arasında belirli bir eşğin üzerinde pozitif bir ilişkinin olduğuna dair ikna edici bir kanıt yok

³ **Uygunluk (appropriability):** Çevresel faktörlerin, bir yeniliğin yenilik tarafından üretilen karları elde etme yeteneğini yönetmesi.

gibi görünüyor. Aşağıdaki tartışma, bu ampirik sonucun neden sürpriz olmaması gerektiğini açıklayacaktır. Fikri mülkiyet haklarının genel olarak inovasyonu teşvik ettiğine dair kanıtlar ikna edici olmaktan uzak olsa da, özellikle kötü tasarlanmış “sıkı” fikri mülkiyet hakları rejimlerinde olumsuz etkileri olabileceğine dair iyi kanıtlar vardır (Moser, 2013). Örneğin hayat kurtaran ilaçlara erişim ve dolayısıyla bilgiye erişim kısıtlanabilir ve bu, başarılı geliştirme ve hatta devam eden inovasyon için gerekli olduğu düşünülebilir. Bunun sonucunda daha düşük maliyetli muadil ilaçların bulunabilirliğinin azalması nedeniyle hükümetler ihtiyaç duydukları ilaçları tedarik etmek için daha fazla para harcamak zorunda kalır ve bu artan maliyeti, büyümeyi desteklemek için gerekli olanları azaltarak yoksulluğu hafifletmeye ayrılan diğer harcamalara (örn: sosyal harcamalar) aktararak karşılama yoluna gidilir. Böylelikle dar gelirlilerden fikri mülkiyet sahiplerine devlet veya bireyler vasıtasıyla bir servet transferi gerçekleşir. Yani genel anlatının aksine, fikri mülkiyet haklarının korunması ile gelir dağılımı arasında ters bağlantılar olabilir. Ayrıca, bir fikri mülkiyet hakkı rejimi, örneğin bazı sanayileşmiş ülkelerdeki bazı sektörlerde büyümeyi desteklese bile, bu, diğer sektörlerde ve/veya diğer ülkelerde aynı şeyi yapacağı anlamına gelmez (Dosi & Stiglitz, 2013).

Sonuç

Fikri mülkiyet hakları ve bilgi ilişkisine bakacak olursak, araştırma geliştirme faaliyetlerinin en önemli girdilerinden biri bilgidir ve fikri mülkiyet hakları bilgiye erişimi ve bilginin kullanımını azaltır. Tam bilgiye sahip bir dünyada işler o kadar da kötü olmaz. Böyle bir dünyada patent sahibi mükemmel bir şekilde ayırıcı bir tekel olarak hareket edebilir ve her

potansiyel kullanıcıdan yeniliği olumsuz etkilemeden maksimum rantları elde edecek bir fiyat talep edebilir. Ancak içinde yaşadığımız dünyada işler pek de böyle yürümez çünkü bilgiye erişimdeki kısıtlamalar, simetrik ve tam bilgiye sahip olmaya imkân vermediği için devam eden inovasyonu engeller. Bu bilgi üzerinde kontrol kurarak, bilgiye erişimi sınırlandırarak ve bilginin yayılımını yavaşlatarak elde edilir.

Öte yandan önceki yenilikçilere fikri mülkiyet koruması temelinde verilen aşırı rant, bilgiye erişimi sınırlandırarak daha az sayıda takip eden yenilikçiye neden olur ve böylece yenilik yapma teşviklerini azaltır. Bu bilgi ve birikime kimlerin erişebildiği, kimlerin araştırma yapabileceğini etkiler ki bilgiye erişimin azalması, belirttiğimiz gibi, araştırmaya yatırım yapma olasılıklarının azalmasına, dolayısıyla da yeniliğin azalmasına yol açabilir. Bilim tarihinde gördüğümüz şekliyle bilginin yayılması ve kullanılması konusunda, kültürümüzün özgür olan kullanımlar ile sadece izin alınarak yapılan kullanımlar arasındaki tarihsel denge ve bu dengeyi gözeten sistem gitgide bozulmaktadır. Sonuç olarak, bizler giderek daha az özgür bir kültür ve giderek daha fazla bir izin kültürü haline dönüşmekteyiz ve bilginin doğasındaki başkasının aydınlığını azaltmadan kendi aydınlığımızı sağlama nosyonu geçersiz olmaktadır. Fikri mülkiyet hakları, ticari yaratıcılığı korumak için gerekçelendirilir ve bu gerekçelendirmeye ortaya çıkan korumacılık tam da bilgi üretiminin değil ticari kaygı motivasyonunun göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Summary

When we look at the relationship between Intellectual Property Rights and information, one of the most crucial inputs for research and development activities is information, and intellectual property rights restrict access to and use of information. In a world with complete information, things may not be so bad. In such a world, a patent holder can act as a perfectly discriminatory monopoly, demanding the highest prices from every potential user without negatively affecting innovation. However, in the world we live in, things do not work out that way because restrictions on access to information hinder ongoing innovation by not allowing for symmetric and complete information. Control over information is achieved by limiting access to it and slowing down its dissemination.

On the other hand, the excessive rent granted to previous innovators based on intellectual property protection leads to restricting access to information, resulting in fewer subsequent innovators. This, in turn, reduces incentives for innovation. The ability to access and conduct research is influenced by who has access to information, affecting the possibilities of investing in research, and consequently, innovation. As access to information decreases, the likelihood of investing in research diminishes, leading to a decrease in innovation, as mentioned.

In the context of the spread and use of information throughout the history of science, the historical balance between our culture's free uses of information and uses that require permission is gradually deteriorating. Consequently, we are becoming an increasingly less free culture and more of a permission culture, rendering the notion of providing our own enlightenment

without diminishing someone else's enlightenment in the nature of information invalid. Intellectual property rights are justified to protect commercial creativity, and this justification manifests as protection driven not by the production of knowledge but by commercial concerns.

Kaynakça

Arora, A., Fosfuri, A., & Gambardella, a. A. (2002). Markets For Technology İn The Knowledge Economy. *International Social Science Journal*, 115-128.

Arrow, K. J. (2016). The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors. K. J. Arrow içinde, *Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention* (s. 609-626). Princeton University Press.

Bentham, J. (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation 1781*. Batoche Books Kitchener.

Brown, S. L., & Eisenhardt, K. M. (1995). Product Development: Past Research, Present Findings, and Future Directions. *The Academy of Management Review*, 343-378.

Cancer Research Society. (2023). 06 19, 2023 tarihinde <https://web.archive.org/web/20170827091752/https://www.crs-src.ca/page.aspx?pid=1761> adresinden alındı

Castells, M. (2010). *The Rise of The Network Society*. West Sussex: Wiley-Blackwell.

Dosi, G., & Nelson, R. R. (2010). Technical Change and Industrial Dynamics as Evolutionary Processes. B. H. Hall, & N. Rosenberg içinde, *Handbook of The Economics of Innovation* (s. 52-93). North-Holland: Elsevier.

Dosi, G., & Stiglitz, J. (2013). The role of intellectual property rights in the development process, with some lessons from developed countries: An introduction. *LEM Working Paper Series*.

Hacak, H. (2020). *İslam Ansiklopedisi*. 10 18, 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/mulkiyet> adresinden alındı

Hacak, H. (2020). *İslam Ansiklopedisi*. 10 18, 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/milk> adresinden alındı

Hahn, F. (1984). *Equilibrium and Macroeconomics*. MIT Press.

Heller, M. A. (1998). The Tragedy Of The Anticommons: Property In The Transition From Marx To Markets. *Harvard Law Review*, 622-687.

Henry, J. F. (1999). Property Rights, Markets and Economic Theory: Keynes versus Neoclassicism. *Review of Political Economy*, 151-170.

Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ingram, T. (2014). Association for Molecular Pathology v. Myriad Genetics, Inc.: The Product of Nature Doctrine Revisited. *Berkeley Technology Law Journal*, 385-417.

Jefferson, T. (1905). *The Writings of Thomas Jefferson*. 04 15, 2023 tarihinde <https://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch16s25.html#:~:text=If%20nature%20has%20made%20any,of%20every%20one%2C%20and%20the> adresinden alındı

Jevons, W. S. (1888). *Theory of Political Economy*. London: Macmillan and co.

Landes, D. S. (1969). *The Unbound Prometheus Technological Change And Industrial Development İn Western Europe From 1750 To The Present*. Cambridge: Cambridge University Press.

Locke, J. (1821). *Second Treatise of Government*. London: Whitmore and Fenn and C. Brown.

Marshall, E. (2000, 02 2020). *Science*. 10 28, 2023 tarihinde <https://www.science.org/content/article/patent-hiv-receptor-provokes-outcry> adresinden alındı

Marx, K. (1875). *Critique of the Gotha Programme*. 03 08, 2023 tarihinde <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1875/gotha/ch01.htm> adresinden alındı

Menger, C. (1963). *Problems of Economics and Sociology*. University of Illinois Press.

Moser, P. (2013). Patents and Innovation: Evidence from Economic History. *Journal of Economic Perspectives*, 23-44.

Ostrom, E., Gardner, R., Walker, J., & Walker, J. (1994). *Rules, Games, and Common-pool Resources*. University of Michigan Press.

Pigou, A. C. (1932). *The Economics of Welfare*. London: Macmillan.

Proudhon, P. J. (1890). *What is Property? An Inquiry into the Principle of Right and of Government*. Paris: Humboldt Publishing Company.

Proudhon, P. J. (2010). *Mülkiyet nedir? veya Hukukun ve Yönetimin İlkesi Üzerine araştırmalar*. İstanbul: İş Bankası Kül. Yay.

Robinson, J. (2016). *The Accumulation Of Capital*. Springer.

Rosenberg, N., & Birdzell, L. E. (1986). *How The West Grew Rich*. Basic Books.

Scherer, F. M. (1999). *New Perspectives on Economic Growth and Technological Innovation*. Washington: Brookings Institution Press.

Shapiro, I. (1991). Resources, Capacities, and Ownership: The Workmanship Ideal and Distributive Justice. *Political Theory*, 47-72.

Tully, J. (1982). *A Discourse on Property: John Locke and His Adversaries*. Cambridge: Cambridge Uni. Press.

Walras, L. (1986). *Elements of Theoretical Economics or The Theory of Social Wealth, bölüm: Lesson 3 Social wealth. Triple consequences of scarcity,*. Lausanne: Cambridge Uni. Press.

Wood, E. M. (2016). *Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap.